

PRÍBUZNOSŤ SLOVANSKÝCH JAZYKOV V TEÓRII A PRAXI (Náčrt problematiky)

Juraj VAŇKO¹

ABSTRACT

It is generally considered that Slavic languages are related most prominently in the lexicon, which makes it relatively easy for Slavs to communicate even in a situation when each of the communicants uses his own language. However, observation of communication between Slavs shows that the degree of understanding depends on the topic of communication. If the subject of communication is everyday matters related to family, relatives, children, etc. understanding between the Slavs is problem-free. However, when it comes to understanding in the field of higher communication spheres (culture, administration, law, economy, science, etc.), mutual understanding is almost impossible. The author illustrates this fact by analysing several communication interactions between Slovaks and Slovenians.

KEYWORDS

Slavic languages, inter-Slavic communication, linguistic affinity, understanding, communication spheres.

ÚVOD

O slovanských jazykoch sa všeobecne usudzuje, že ich príbuznosť sa najvýraznejšie prejavuje v lexike, vďaka čomu sa Slovania relatívne ľahko dohovoria aj bez filologickej prípravy. Podľa známej práce Františka Kopečného *Základní všeslovanská slovní zásoba* [3] v súčasných slovanských jazykoch je takmer 2000 slov, ktoré sú buď úplne (formálne aj sémanticky) alebo aspoň čiastočne identické. Prevažnú väčšinu týchto slov tvorí praslovanské lexikálne dedičstvo (iba 12 slov bolo vypožičaných v popraslovanskom období, t. j. po 10. storočí). Význam prívlastku *základná* však v tomto prípade zahŕňa nielen slová základnej slovnej zásoby (v užšom zmysle), ako *ucho, oko, рѣсъ...*, ale aj *правѣда, кривѣда, коньсь...* a deriváty *poršiti, slaviti..., nogavica, jalovica..., poraziti, položiti...*, ba dokonca aj *сърајати, nazadъ, pod gorъje, priroda, pričina* a pod. [3].

Faktory determinujúce porozumenie jazykového prejavu

Je však otázne, či spomenutých necelých 2000 slov, ktoré sú spoločné pre všetky slovanské jazyky, zaručuje bezproblémovú, efektívnu komunikáciu medzi nositeľmi jednotlivých slovanských jazykov, keď každý z účastníkov aktuálneho komunikačného aktu používa svoj jazyk. Na druhej strane sa však poukazuje na to, že na bežné dorozumievanie vystačíme s menej ako 1000 slovami [5]. V podobných prístupoch k dorozumievaniu v komunikačnej interakcii sa zvyčajne zdôrazňuje (hlavne v lingvodidaktike cudzojazyčného vyučova-

¹ Prof. PhDr. Vaňko Juraj, CSc., Katedra slovenského jazyka a literatúry PF UJS, Komárno, jurajv1945@gmail.com

nia) význam lexikálnych prostriedkov a iné jazykové prostriedky – najmä morfológické či morfosyntaktické – sa akosi mimovoľne odsúvajú do úzadia, ako keby v procese komunikácie, smerujúcej k vzájomnému dorozumeniu medzi jej účastníkmi, nezohrávali dôležitejšiu rolu. A okrem toho pri tomto prístupe k otázke dorozumievania či porozumenia najmä cudzojazyčného či inojazyčného prejavu sa takmer úplne zabúda na foneticko-fonologické prostriedky vrátane suprasegmentálnych javov, ktoré zohrávajú významnú rolu v priamej komunikácii (*face-to-face communication*), realizovanej v hovorenej podobe (ústne). Aj bez odvolávania sa na odbornú literatúru možno poukázať na skúsenosť/skúsenosti viacerých komunikantov, keď v priamej interakcii s cudzojazyčným/inojazyčným partnerom mali problém s porozumením, a to aj napriek tomu, že písomný prejav v danom jazyku porozumeli bez problémov, čiže aj bez pomoci prekladového slovníka. Táto skutočnosť zároveň poukazuje na ďalší aspekt jazykového dorozumievania a porozumenia, a to na potrebu diferencovať medzi porozumením jazykového prejavu realizovaného ústne a jazykového prejavu/textu v písomnej podobe.

Okrem toho komunikačná prax ukazuje, že pri otázke dorozumievania či porozumenia jazykového prejavu/textu dôležitú rolu zohráva aj faktor tematického vymedzenia komunikácie, t.j. výseku mimojazykovej skutočnosti, ktorý sa stáva predmetom komunikácie. Tento faktor je pri dorozumívaní a porozumení relevantný aj v tých prípadoch, keď účastníci komunikačného aktu používajú rovnaký kód/jazyk. O to viac tematický aspekt determinuje porozumenie komunikátu v situácii, keď účastníci komunikácie nepoužívajú v interakcii rovnaký kód/jazyk, čo môže byť aj prípad medzislovanského dorozumievania, pri ktorom každý z účastníkov komunikačného aktu používa iný (svoj) jazyk. Na overenie alebo potvrdenie tohto konštatovania by sa žiadalo uviesť výsledky výskumu takéhoto dorozumievania, resp. porozumenia komunikátu realizovanému v inom slovanskom jazyku, než je jazyk recipienta. Keďže výskum tejto problematiky sa podľa našich zistení (zatiaľ) neuskutočnil, oprieme sa aspoň o výsledky našich pozorovaní niekoľkých komunikačných situácií, pri ktorých účastníci komunikačného aktu používali iný slovanský jazyk. Jedným z príkladov je návšteva trojčlennej delegácie Ministerstva školstva Slovenskej republiky na Filozofickej fakulte Univerzity v Ľubľane v r. 2000, kde som v rokoch 1999 – 2003 pôsobil ak lektor slovenského jazyka. Už pri neoficiálnom rozhovore s (vtedajším) dekanom fakulty, tematicky ohraničenom na konvenčné komunikačné stereotypy, ako sú pozdravy, otázky typu *ako sa máte?*, *aká bola cesta?* a pod., sa objavovali určité problémy pri vzájomnom predstavovaní, ktorého súčasťou (okrem mena a priezviska) bolo aj pracovné zaradenie členov slovenskej delegácie. Keď sa vedúca slovenskej delegácie predstavila ako „vedúca oddelenia pre zahraničné styky Ministerstva školstva Slovenskej republiky“, dekan filozofickej fakulty ako filológ mal celkom prirodzene problém s porozumením slovného spojenia „vedúca oddelenia pre zahraničné styky“, keďže jeho slovinský ekvivalent „vodja oddelka za zunanje odnose“ neposkytuje (najmä nie filológovi so špecializáciou na slovanské jazyky) takmer žiadnu oporu či podporu pre porozumenie významu uvedeného slovného spojenia v slovenčine. Podobný problém bol aj pri predstavovaní „zástupkyne vedúceho sekcie medzinárodnej spolupráce a európskych záležitostí“, keďže ani v tejto konštrukcii sa nenachádza takmer žiadna lexéma totožná so slovinským ekvivalentom „namestnica vodje sektora za mednarodno sodelovanje in evropske zadeve“. Čiastočnou výnimkou boli azda internacionalizmy *medzinárodná, sekcia a európska*, no ani tie nemohli pomôcť identifikovať význam slov „zástupkyňa“, „vedúci“ (v genitíve), (medzinárodná) „spolupráca“ (v genitíve), ktoré sú kľúčové pre pochopenie významu celého slovného spojenia označujúceho pracovnú/funkčnú pozíciu. A tak už táto fáza pracovného rokovania ukázala, že v záujme efektívnej a promptnej komunikácie, ktorej predmetom/témou boli otázky medzinárodnej slovensko-slovinskej spolupráce, bude na bezproblé-

mové dorozumenie medzi slovenskými a slovinskými účastníkmi potrebné tlmočenie. (De-kan ako dorozumievacie médium odmietol angličtinu, ktorou hovorili všetci účastníci danej komunikačnej interakcie, s poznámkou, že „Slovania sa predsa nebudú rozprávať po anglicky“).

Ako ďalší príklad možno uviesť stretnutie ministrov kultúry jedenástich slovanských štátov v Lubľane (3. decembra 2002), na ktorom ako komunikačné médium slúžila angličtina. Podobne aj slovenskí vysokoškolskí pedagógovia (väčšinou filológovia) ako účastníci zájazdu do Slovinska nerozumeli výkladu turistického sprievodcu v slovinčine a radšej si vyžiadali sprievodcu hovoriaceho po rusky, keďže väčšina z nich ovládala ruštinu. Podobné poznatky sme získali pri testoch zadávaných poslucháčom slovenčiny na Filozofickej fakulte UKF v Nitre. Problémy s porozumením majú aj slovenskí turisti v slovanských krajinách, keď nerozumejú informačným tabuliam, oznamom a pod. v ruštine, srbčine, chorvátčine, slovinčine, bulharčine, macedónčine atď.

Ťažkosti s dorozumením na Slovensku mali a majú aj Ukrajinci utekajúci pred vojnou na Ukrajine, ktorá sa začala koncom februára 2022. Aj v tomto prípade sa ukazuje, že počet spoločnej slovensko-ukrajinskej či ukrajinsko-slovenskej lexiky je sám osebe nedostačujúci na efektívne dorozumievanie či porozumenie jazykovému prejavu. V tomto prípade je problém vzájomného dorozumenia a porozumenia o to väčší, že v ústnej komunikácii negatívnu rolu zohráva odlišný suprasegmentálny systém obidvoch jazykov, a pokiaľ ide o porozumenie slovenských písomných textov Ukrajincami, najmä pre starších Ukrajincov je problémom latinka. Avšak ťažkosti pri porozumení písomných textov vyplývajú hlavne z toho, že písomné texty a graficky realizované komunikáty vôbec, ktorých obsah je relevantný pre Ukrajincov na orientáciu v slovenskom spoločensko-kultúrnom prostredí, vychádzajú zväčša z administratívnej, administratívno-právnej či odbornej stylistickej sféry, ktorej jazyk je náročný na porozumenie (často aj pre Slovákov), napr. poisťné zmluvy vrátane zdravotného poistenia, obchodné podmienky pri uzatváraní zmlúv, pracovné dohody, informačné texty bánk, úradov a pod.

Podobné pozorovania komunikačných aktov, ktorých účastníkmi boli Slovania (vrátane autora tohto príspevku), teda ukazujú, že bilingválna komunikácia medzi nositeľmi rozličných slovanských jazykov teoretické lingvistické predpoklady medzislovanskej komunikácie jednoznačne nepotvrďuje. Aj vyššie uvedený počet spoločných slovanských slov je pre bilingválnu medzislovanskú komunikáciu nedostačujúci na stylisticky primerané a diferencované vyjadrovanie, bez ktorého je komunikácia v súčasnom svete nemožná. V tejto súvislosti možno pripomenúť, že v šesťzväzkovom *Slovníku slovenského jazyka* (Bratislava 1959 - 1968) je vyše 130 000 slov, *Krátky slovník slovenského jazyka* (1997), zachytávajúci jadro slovnej zásoby, obsahuje 60 000 slov, *Slovník súčasného slovenského jazyka*, ktorý vychádza od r. 2006, má obsahovať 200 000 slov. Podobný počet slov je spracovaný aj v slovníkoch slovinského jazyka, porov. slovníková časť diela *Slovenski pravopis* (2001) obsahuje viac ako 130 000 hesiel. Všeobecne jazyky so spisovnou tradíciou majú okolo 200 000 slov [5].

Problémy medzislovanského jazykového dorozumievania

Z čoho vyplýva spomenutý komunikačný šum pri medzislovanskej komunikácii? Je zrejmé, že prekážkou jazykového nedorozumenia medzi Slovanmi nie je ich gramatická stavba, pretože tá je s výnimkou bulharčiny a macedónčiny buď totožná alebo (veľmi) príbuzná. Pri recepcii ústneho jazykového prejavu môže určité ťažkosti spôsobovať odlišná prozódia, ale nie do takej miery, aby výraznejšie ovplyvňovala porozumenie komunikátu. Zostáva teda sféra lexiky, ku ktorej by sme mohli pripojiť aj niektoré operátory vetných a medzivetných vzťahov, ktoré môžu ovplyvňovať porozumenie syntakticko-sémantických vzťahov v rámci vety a sú-

vetia. Ide napr. o výrazy (zväčša druhotné predložky alebo druhotné/sekundárne spojky či spájacie prostriedky) typu *so zreteľom na, bez ohľadu na, z hľadiska, v súvislosti s, vzhľadom na to – že, napriek tomu – že, bez toho – aby*. Porov. slk. *so zreteľom na skutočnosť* – sln. *glede na dejstvo*, rus. *vvidu togo fakta*, ukr. *z ohľadu na fakt*, poľ. *ze względu na fakt*, bulh. *s ogleđ na fakta...* Z morfológických javov porozumenie syntaktickej funkcie lexémy vo vete môže v niektorých prípadoch negatívne ovplyvniť pre recipienta jej nezvyklá podoba, porov. prípony akuzatívu ženského rodu v slovinčine (*vidim*) *žensko, knjigo, torbo, mamó...*) a podobne aj v poľštine (*widzę*) *kobietę, książkę, torbę, matkę*.

Z hľadiska komunikačnej praxe, t. j. z hľadiska bilingválnej medzislovanskej komunikácie, je stále aktuálna otázka, do akej miery predpokladaná príbuznosť slovanskej lexiky umožňuje efektívnu bilingválnu komunikáciu medzi nositeľmi rozličných slovanských jazykov, používajúcich v aktuálnej komunikačnej situácii svoj jazyk (napr. komunikácia medzi Slovákom a Čechom, resp. Slovincom, Slovákom a Ukrajincom/Rusom/Srbom a pod.) Ďalšou otázkou je, akú rolu pre efektívnosť takejto komunikácie zohrávajú aj iné jazykové prostriedky, najmä morfológické a morfosyntaktické.

Pri skúmaní tejto otázky sa treba v prvom rade opierať o poznatky z pozorovania komunikácie medzi nositeľmi jednotlivých slovanských jazykov. Úspešnosť takejto komunikácie, ktorú zjednodušene chápeme ako porozumenie jazykového prejavu odosielateľa (prejavom porozumenia je primeraná reakcia recipienta), možno pokladať za signifikantný indikátor blízkosti dvoch (alebo viacerých) slovanských jazykov. Tu sa však žiada poznamenať, že na efektívne dorozumenie medzi nositeľmi jednotlivých slovanských jazykov vplývajú a vplývajú aj mnohé mimojazykové faktory, z ktorých niektoré v tomto príspevku iba naznačíme. V tejto súvislosti treba pripomenúť, že hlbší výskum tejto problematiky v slovanskej jazykovede absentuje, preto v tomto príspevku budeme vychádzať z niektorých našich pozorovaní najmä komunikácie medzi Slovákami a Slovincami.

Problémy slovensko-slovinského jazykového dorozumievania alebo slovensko-slovinské nedorozumenie

Pozorovanie a analýza bilingválnej komunikácie medzi Slovákami a Slovincami, ako aj vlastný porovnávací výskum slovinskej a slovenskej lexiky [7] ukazuje, že zdrojom neporozumenia textu v ústnej i písomnej komunikácii je lexika dvojakého druhu:

1. diferenčná, t. j. taká, ktorá sa v jednom jazyku materiálne úplne líši od lexémy s tým istým alebo príbuzným významom v druhom jazyku, porov. sln. *zdaj* : slk. ekvivalent *teraz*, sln. *tvegati* : slk. *riskovať, odvážiť sa*, sln. *goljufati* : slk. *podvádzať*, sln. *goljuf* : slk. *podvodník*, sln. *skrb* : slk. *opatera*, sln. *napaka* : slk. *chyba*, sln. *oprema* : slk. *výbava*, sln. *senca* : slk. *chládok*, sln. *resnica* : slk. *pravda*, sln. *resničen* : slk. *pravdivý, skutočný*, sln. *vroč* : slk. *horúci*, sln. *saj* : slk. *veď*, sln. *pa* : slk. *však*, sln. *namreč* : slk. *totiž* a pod. Z pohľadu (bežného) slovenského recipienta je podobná slovinská lexika nezrozumiteľná z toho dôvodu, že pre jej porozumenie nenachádza v slovenskej lexike žiadnu oporu;

2. formálne (graficky a zvukovo) totožná alebo príbuzná lexika, napr. sln. *otrok* s významom 'nedospelý človek, dieťa' : slk. *otrok* vo význame 'bezprávný človek', sln. *les* 'vnútorná hmota pod kôrou a lykom stromov', čiže *drevo* : slk. *les* 'väčší súvislý porast stromov', sln. *pravda* 'súdne konanie' : slk. *pravda* 'súhlas výroku; skutočnosť'; sln. *moč* 'sila' : slk. *moč* 'výlučok obličiek', sln. *splav* 'potrat (ale aj plť)' : slk. *splav* 'hrádza na vodnom toku, resp. prúd vody pretekajúci cez hrázu'; sln. *tuliti* 'vydávať prenikavý vysoký zvuk, zavýjať' : slk. *túliť* 'nežne pritíkať', sln. *povoziti* 'prejsť (cez niekoho, cez niečo, napr. *povozil ga je avtomobil = prešlo ho auto*)' : slk. *povozit'* 'tr 'trocha, istý čas vozit'' a pod. Kým v prvom prípade ťažkosti pri porozumení sú spôsobené tým, že jeden denotát je pomenovaný dvoma rozličný-

mi slovami (s odlišnými koreňmi), čo je v prípade dvoch národných jazykov normálne, v druhom prípade problémy pri „dešifrovaní“ významu vyplývajú z toho, že uvedené formálne identické lexémy sú v konfrontovaných jazykoch nositeľmi odlišných významov: napr. v bilingválnej slovinsko-slovenskej komunikácii slovinský hovoriaci použije vo výpovedi *Moj sosed je jokal kot otrok* slovo *otrok* vo význame 'chlapec alebo dievča v prvých rokoch života', ktorý je v slovinčine konvenčný, no nositeľ slovenského jazyka ho pod vplyvom identickej lexémy vo svojom jazyku interpretuje ako 'bezprávný človek, vlastníctvo otrokára', resp. 'človek celkom ovládnutý niečím, závislý od niekoho'. Podobných homonymných slovinsko-slovenských dvojíc je okolo 1 300 [7].

Veľké ťažkosti pri slovensko-slovinskej komunikácii zapríčiňuje aj prechodná vrstva medzi homonymami a nehomonymnými slovami. Ide o prípady slov typu *zanesljiv - spoľahlivý, osvedčený*, pri ktorých slovenský recipient jazykového prejavu v slovinčine síce nachádza korene slov identické so slovenskými alebo im podobné, no z týchto koreňov (*nes-*), resp. z odvodzovacích základov nedokáže vyvodit' význam, často ani pomocou kontextu alebo situácie. V prípade slovinskej lexémy *zanesljiv* (bežný) slovenský recipient ťažko na základe koreňovej morfémy *-nes-* vydedukuje význam 'spoľahlivý', porov. vetu *Ta fant zanesljiv. - Tento chlapec je spoľahlivý*. Do tejto skupiny patria napr. slová: *stvar* 'vec', *upravnik* 'vedúci', *nastopiti* 'zakročiť', *ovinek* 'zákruta', *kmalu* 'onedlho', *zaroka* 'zásnuby', *zborovati* 'zasadať, snemovať', *vijak* 'skrutka', *dejanje* 'skutok', *končati* 'skonat', *pameten* 'rozumný', *dobiček* 'zisk; korist' a pod.

Osobitnú skupinu predstavuje tá vrstva slovinských slov, ktorých korene, resp. odvodzovacie základy poukazujú na významové paralely alebo na príbuzné (nie totožné!) významy v slovenčine. Vďaka tejto „opore“, ako aj pomocou kontextu je slovenský recipient schopný „dešifrovať“ ich význam. Sú to napr. slová: *poškodovati* s významom 'zranit', resp. aj 'poškodiť' (*pri nesreči je bil poškodovan - bol zranený pri nehode*), *dušiti* s významom 'potláčať' (porov. slk. *dušit*), *dvigalo* s významom 'výt'ah' (porov. slk. *dvíhat*), *živila* 'potraviny' (motivačný základ *živiti se - živiť sa*, t. j. prijímať potravu), *kopje* 'oštep' (porov. slk. *kopija*), *trnov* 'ostnatý' (porov. slk. *trnitý*), *bodeč* 'pichľavy' a pod. Význam podobných slovinských lexém môže však slovenský prijímateľ pochopiť (máme, samozrejme, na mysli situáciu, keď nie je poruke slovník) hlavne v procese recepcie písomného jazykového prejavu, keď má dostatok času na sémantické usúvzťažnenie daného slova s kontextom, no pri vnímaní hovoreného prejavu aj táto lexika spôsobuje ťažkosti pri bilingválnom slovensko-slovinskom dorozumívaní.

Vychádzajúc z výsledkov konfrontačného výskumu slovnej zásoby jednotlivých slovanských jazykov, autori monografie *Istoričeskaja tipologija slavjanskich jazykov* [2] začleňujú slovanské jazyky do skupín podľa príbuznosti alebo blízkosti ich lexiky: najjednoduchšou je podľa nich východoslovanská skupina jazykov, v rámci ktorej ruština, ukrajinčina a bieloruština demonštrujú osobitnú blízkosť svojej lexiky. Jazyky vytvárajúce ďalšie skupiny sa podľa autorov spomenutej monografie značne navzájom odlišili a vytvorili menšie podskupiny v rámci bývalej jedinej skupiny. Sú to: čeština a slovenčina v rámci záposlovanskej skupiny, bulharčina a macedónčina, srbochorvátčina a macedónčina, v menšej miere aj bulharčina a srbochorvátčina (pomenovanie *srbochorvátčina*, teda nie *srbčina* a *chorvátčina*, uvádzam podľa autorov spomínanej monografie) v rámci južnoslovanských jazykov). Ostatné jazyky - poľština, horná lužická srbčina a slovinčina - zaujímajú podľa nich špecifické miesta v rámci príslušných genetických skupín. Aj keď je podľa nášho náhľadu otázne, či je bližšia príbuznosť medzi lexikou východoslovanských jazykov alebo medzi lexikou poľštiny, bieloruštiny a ukrajinčiny [4]. Slabšou stránkou tejto publikácie je aj fakt, že sa pri skúmaní prí-

buznosti lexiky slovanských jazykov dostatočne neprihliada na mimojazykové (hlavne) politické faktory, čo platí najmä pre východoslovanské jazyky (pozri o tom ďalej).

Pokiaľ však ide o osobitné miesto lexiky slovinčiny, s autormi možno súhlasiť. Osobitosť slovinskej lexiky možno (veľmi zjednodušene) vidieť hlavne v tom, že okrem praslovan-ského substrátu zahŕňa prvky totožné alebo príbuzné s južnoslovanskými jazykmi (najmä s chorvátčinou, resp. srbčinou), ako aj lexémy príbuzné alebo totožné so západoslovanskými jazykmi (najmä s češtinou a slovenčinou) a s ruštinou. Vyčerpávajúcejšia charakteristika slovinčiny by vzhľadom na geografické situovanie Slovinska a na kultúrne a iné kontakty alpských Slovanov s Rómami a Germánmi zahŕňala, samozrejme, aj početné romanizmy a germanizmy [1].

Genetická a typologická príbuznosť slovanských jazykov v teórii a praxi

Doterajšie poznatky z tejto oblasti okrem iného ukazujú, že genetická a vo väčšine prípadov aj typologická príbuznosť slovanských jazykov sa v praxi dosť často podceňovala, resp. preceňovala, a to v tom zmysle, že vďaka spomenutej príbuznosti medzi slovanskými jazykmi sa vzájomné dorozumievanie medzi Slovanmi, pri ktorom každý účastník komunikačného aktu používa svoj jazyk, a priori pokladalo za ľahké, jednoduché a bezproblémové. Napr. pred niekoľkými rokmi si skoro každý vysokoškolský učiteľ na Slovensku v osobnom dotazníku uvádzal aktívne ovládanie ruštiny (v rámci vedeckej aspirantúry to bol „povinný jazyk“). V praxi to však vyzeralo tak, že ruské resumé k článku alebo vedeckej dizertácii robili väčšinou ruštinári a aktívne dokázali používať ruštinu iba niektorí z vysokoškolských pedagógov. Prax teda potvrdzovala, že bolo veľa tých, ktorí ruskému textu rozumeli, t. j. ovládali ruštinu pasívne, ale iba niekoľkí boli schopní v ruštine aktívne komunikovať (o ťažkostiach s písmom ani nehovoriac). V tejto súvislosti by som chcel poznamenať, že na filologických fakultách našich univerzít, kde sa študuje/vyučuje odbor slovenský jazyk, by sa mal do programu štúdia zaradiť aj jeden zo slovanských jazykov (najradšej jazyk s odlišným písmom – cyrilikou).

Spomenutý prístup ku skúmaniu slovanskej jazykovej príbuznosti súvisel aj s metodologickou orientáciou jazykovedy (do cca 70. rokov minulého storočia) iba na systémo-štruktúrne javy, a to aj pri explikácii jazykovej praxe, akou je komunikácia medzi nositeľmi rozličných slovanských jazykov. Po komunikačno-pragmatickom obrate v jazykovede, známom ako zmena paradigmy (vedeckého bádania), sa jazykoveda čoraz viac venuje skúmaniu fungovania jazyka v konkrétnych komunikačných situáciách, zahŕňajúcich v širšom zmysle spoločenský kontext. V prípade skúmania otázky slovanskej jazykovej príbuznosti ide konkrétne napr. o to, v akom spoločenskom, t.j. (geo)politickom, kultúrnom a jazykovom prostredí sa daný jazyk používal, resp. sa používa, s akými jazykmi bol v kontakte, aké bolo spoločenské postavenie kontaktujúcich jazykov a pod.

V súvislosti so spoločensko-kultúrnym kontextom, v ktorom súčasné slovanské jazyky boli alebo sú zakotvené, sa nám pri skúmaní schopnosti porozumieť jazykový prejav v interlingválnej medzislovanskej komunikácii, keď každý hovoriaci/píšuci používa svoj jazyk, črtajú takéto vzťahy: 1. srbčina – chorvátčina (do rozpadu Juhoslávie r. 1990 označované ako srbochorvátčina, ktorá bola štátnym/úradným jazykom v bývalej Juhoslávii); 2. – 3. čeština – slovenčina, resp. bulharčina – macedónčina. V týchto troch dvojiciach ide o symetrický vzťah medzi partnermi komunikácie v tom zmysle, že každý z nich používa svoj jazyk a dorozumenie (z jazykovej stránky) je perfektné. Osobitnú skupinu tvoria východoslovanské jazyky - ukrajinčina, bieloruština vo vzťahu k ruštine, kde ide o asymetrický komunikačný vzťah, pri ktorom ukrajinskí a bieloruskí komunikační partneri ako nositelia tzv. malých/menších jazykov pri komunikácii s ruským partnerom používajú zvyčajne ruštinu. Súvisí to s jazykovou politikou v bývalom Sovietskom zväze, a to konkrétne s Brežnevovou doktri-

nou o jedinom sovietskom národe, ktorého dorozumievacím prostriedkom mala byť a aj bola ruština. Avšak aj v tomto prípade ide z jazykovej stránky o úplné dorozumenie.

Pokiaľ ide o ďalšie kombinácie slovanských jazykov v procese medzislovanského dorozumievania (napr. slovenčina/čeština – slovinčina, slovenčina – poľština, slovenčina – ukrajinčina/ruština/bieloruština a pod.), táto otázka zatiaľ v slavistike podrobnejšie a komplexnejšie spracovaná nebola. Na základe jestvujúcich bádání z oblasti porovnávania lexiky a gramatiky súčasných slovanských jazykov [6] možno podľa našej mienky predpokladať takýto stav: ukrajinčina – poľština (vzhľadom na príbuznosť lexiky aj na jazykové kontakty najmä v minulosti), čeština, slovenčina – poľština, čeština, slovenčina – srbčina, chorvátčina a až po nich napr. vzťahy ukrajinčina – slovenčina (najmä vďaka kontaktom so slovenčinou na západnej Ukrajine), slovenčina, čeština – ruština (aj vďaka obnovenému vyučovaniu ruštiny a generácii, ktorá sa učila ruštinu v období socializmu); pokiaľ ide o vzájomné jazykové dorozumenie, nielen geograficky sú vzdialené vzťahy s bulharčinou a macedónčinou; na samej periférii sú vzťahy s lužickou srbčinou.

ZÁVER

Na záver poznamenávame, že genetická a typologická príbuznosť slovanských jazykov neznačí, že napr. slovenský poslanec v Európskom parlamente je schopný s porozumením vnímať jazykový prejav v slovinčine alebo v bulharčine (a naopak). (Výnimkou sú už spomínané dvojice slovanských jazykov: slovenčina - čeština, srbčina - chorvátčina, ukrajinčina - ruština, bieloruština - ruština, bulharčina - macedónčina). V rozličných dotazníkoch (na Slovensku) sa v rubrike *ovládanie cudzích jazykov* uvádza poznámka „s výnimkou slovanských jazykov“, čím sa naznačuje, že slovanské jazyky sa u nás nevnímajú ako cudzie. Medzislovanská komunikačná prax však koriguje niektoré teoretické závery o bezproblémovom dorozumívaní medzi nositeľmi jednotlivých slovanských jazykov, resp. o ľahkom osvojovaní si niektorého slovanského jazyka. Dokonalé ovládnutie väčšiny slovanských jazykov vyžaduje zo strany študujúceho úsilie, ktoré je porovnateľné so štúdiom „naozajstných“ cudzích jazykov, ako je napr. nemčina, angličtina a pod.

LITERATÚRA

- [1] BEZLAJ, F.: Leksikalni fond slovenskega jezika. In: *Zbrani jezikoslovni spisi I*. Uredila Metka Furlan. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2003, s. 278 - 288. ISBN 961-6358-90-1.
- [2] Istoričeskaja tipologija slavjanskich jazykov. Pod redakcijej A. S. Meľničuka. Kijev: Naukova Dumka, 1986. 285 s.
- [3] KOPEČNÝ, F.: Základní všeslovanská slovní zásoba. Druhé vydání. Praha: Academia, 1981. 484 s.
- [4] LEKOV, I.: Edinstvo i nacionalno svoeobrazie na slavjanskite ezici v tehnija osnoven rečnikov fond. Sofija: BAN, 1955. 107 s.
- [5] MISTRÍK, J.: Štylistika slovenského jazyka. Bratislava: Slovenské pedagogické Nakladateľstvo, 1977. 444 s.
- [6] Najnowsze Dzieje Języków Słowiańskich. Opole: Uniwersytet Opolski, 1996, 1997, 1998, 1999, 2001, 2003, 2004. ISBN 83-86881-38-0.
- [7] VAŇKO, J.: Slovaško-slovenska homonimija. Slovar slovaško-slovenskih medjezikovnih homonimov. Ljubljana: Filozofska fakulteta Univerze v Ljubljani 2003. 243 s. ISBN 961-237-047-8.